
Břemeno nezávislosti Dvacet let od pádu posledního koloniálního impéria

Jan Klíma

Vyhlášením nezávislosti Angoly 11. listopadu 1975 skončila historie nejstarší zámořské říše. Od února 1961, kdy začala válka Salazarova Portugalska proti osvobozeneckému hnutí v Angole, se zhroutily *integracionistické* teorie o možnosti zachování portugalského impéria.

„Karafiátová revoluce“ z 25. dubna 1974 v Portugalsku už nemohla počítat ani s autonomistickou variantou postupné participativní autonomie součástí jednotného politického celku rozloženého na třech kontinentech, ani s *federalistickou* koncepcí jakéhosi commonwealthu volně sdružených samosprávných zemí. Na pořad dne se dostala úplná nezávislost a mezi dubnem 1974 a listopadem 1975 pohřbily tlaky bipolárně rozděleného světa většinou i vizi *graduální demokratické* dekolonizace, jak ji koncipovali vítězni levicové generálové. Dekompozice posledního impéria proběhla tak revolučně, že zanechala na desetiletí tíživé dědictví jak osvobozeným národům, tak mezinárodním vztahům. Dvacáté výročí nabízí příležitost k bilanci i ke zvážení přítomné a budoucí role velkého světa, který vytvořili Portugalci (G. Freyre).

Indická předehra

Na rozdíl od Afriky vznikla rezistence v Portugalské Indii (3 953 km²: Diú, Damão s územími Dádrá a Nagár-Havelí, Goa s ostrovy Angediva, São Jorge a Morcegos; asi 700 000 obyvatel) brzy a vyvíjela se souběžně s protibritskými akcemi na většině indického subkontinentu. Po druhé světové válce demonstrovali v Goe independentisté pod heslem *Džaj Hind*, ale teprve vyhlášení nezávislosti Britské Indie dne 15. srpna 1947 nastolilo otázku osudu cizích enkláv. O několik let později – v roce 1950 a 1954 – odevzdala drobné zbytky svých držav Francie, avšak Salazar odmítl Indii vydat portugalská území.

Začátkem srpna 1954 museli však Portugalci kapitulovat před ozbrojeným tlakem a opustit vnitrozemní enklávy Dádrá a Nagár-Havelí. Otázka Portugalské Indie se dramatisovala nejen zájmem tehdejšího Sovětského svazu o Indii, ale i zájmem Velké Británie a Severoatlantické aliance o přístav a železnici v Goe. Kampaň proti portugalskému držení Indie nebyla úměrná kapacitám jednotlivých enkláv.¹ Po vypuknutí války v Angole a po přijetí deklarací různých orgánů OSN nadešel pro Indickou republiku příhodný okamžik 18. prosince 1961. Indické armádě se podařilo zlikvidovat Portugalskou Indii za dva dny.

Aplaus Východu² naznačil, že silové řešení problému indického subkontinentu znamenalo i vítězství jedné ze stran v té době bipolárně rozděleného světa. Indický aplaus zapadl do iluzí vyvolaných „rohem Afriky“ i do guevaristického romantismu doby. Indická republika však mouře ponechala bývalé portugalské enklávy ve zvláštním administrativním celku, kde bylo možné rozvíjet katolické a románské tradice. Opomenutí demokratických procedur vyvolalo sice rozpaky, avšak dekolonizace Portugalské Indie neměla vážné následky. V převážné většině portugalské koloniální říše proběhla však dekolonizace jiným způsobem.

Nejmenší z Guinejí

Kontrast územní malosti (36 125 km²) a etnograficko-náboženské pestrosti (528 tisíc obyvatel v roce 1970) činil z Portugalské Guineje stěží exploatovatelnou jednotku, spojenou proto ekonomicky i jinak s Kapverdskými ostrovy. Inženýr *Amílcar Cabral* založil v roce 1954 v Bissau *Africké sdružení sportu a kultury* a po návratu z angolské deportace ilegální *Africkou stranu nezávislosti* (PAI). Masakr přístavních dělníků v srpnu 1959 ho přesvědčil o nutnosti orientace na ozbrojený boj. Součinnost s kapverdským regionem zajistilo rozšíření politické základny v podobě *Africké strany nezávislosti Guineje a Kapverdských ostrovů* (PAIGC).

V lednu 1963 zahájila PAIGC ozbrojené akce. Cabral jako jediný vytvořil autonomní ideologický model jakéhosi venkovského socialismu. Za pomoci ze sousední Guinejské a Senegalské republiky dokázal dobře koordinovat bojové akce, jejich ideologickou přípravu a poté i správu osvobozených území. Portugalsku se vymstilo naprosté opomenutí vzdělanostního a ekonomického rozvoje. Partyzánskou válku v bažinách a křovinách nemohlo vyhrát. To si uvědomoval i *António de Spínola*, jmenovaný v květnu 1968 guvernérem Guineje. Jeho pokusy o spolupráci s místními náčelníky a o „federalistickou“ spolupráci narazily na nezájem domácích obyvatel a na nedostatek času. V roce 1972 zahájila PAIGC přípravy voleb, které nepřerušilo ani zavraždění A. Cabrala v lednu 1973 v Konakry. V Madině do Boé přijalo domácí Národní shromáždění ve dnech 23.–24. září 1973 ústavu a 25. září téhož roku deklarovalo nový stát Guinea-Bissau.

V září 1974 tento stát uznala i Portugalská republika. Stejně jako jinde v Africe, nastaly v Guineji-Bissau vážné ekonomické problémy,³ tlumené schopností obyvatelstva přežívat pouhým samozásobitelstvím. Kontinentální část dosud vyššího celku se však už roku 1973 vydala jinou cestou než Kapverdy. Potvrdil to převrat ze 14. ledna 1980, kdy moc uchopila Revoluční rada. Za ekonomického nedostatku vedení *Joãa Bernarda „Nina“ Vieiry* nekladlo důraz na demokracii, ale na udržení moci. V roce 1984 byla přijata nová ústava, ale nestabilita se projevila v následujícím roce pokusem *Paula Coreii* o puč a zabitím jednoho ze zakladatelů PAIGC *Joãa da Silvy* „na útěku z vězení“. Ačkoli země nepropadla občanské válce, zůstala na počátku hledání smyslu nové existence. Mohla se sice opřít o sousední frankofonní státy i o africkou lusofonní „pětku“, ale tím nezískala mnoho jistot. Teprve po dvaceti letech se rýsuje tendence k další demokratizaci a k posilování ekonomické spolupráce, a to především s Portugalskem.

Mosambik – dědictví nezávislosti bez alternativ

Rozpadem *Afrického grémia* vznikl v roce 1933 *Mosambiický ústav přátel černošství*, který však neoslovil venkov. Zvýšení mezd v roce 1950 a 1954 utiřilo stávkovou vlnu, mosambičtí muži si nuceně přivydělávali v jihoafrických dolech. Od roku 1952 se kolonie díky rozvojovým programům modernizovala. Bělošská menšina byla v zemi o poznání kultivovanější a zámožnější, i když méně početná než v Angole. Od kulturně osvětových cílů k politickým přecházelo *Středisko afrických středoškolských studentů Mosambiku* (NESAM) a také lisabonský *Spolek studentů říše* (CED). Patriotické hnutí *Objevme Mosambik* bylo mnohem slabší než jeho angolská obdoba. *Protikolonialistické hnutí* (MAC), založené v roce 1957 v Paříži, nevyniklo akceschopností, v nástupnické *Revoluční africké frontě za národní nezávislost* (FRAIN – leden 1960) nebyli Mosambičané vůbec zastoupeni a objevili se až v *Konferenci nacionalistických organizací portugalských kolonií* (CONCP).

V říjnu 1960 byl založen v Bulawayu *Demokratický národní svaz Mosambiku* (UDENAMO), v únoru 1961 v Mombase *Mosambiický africký národní svaz* (MANU), v Nasku vznikl *Africký svaz nezávislého Mosambiku* (UNAMI). Teprve v roce 1962 sociolog a antropolog *Eduardo Chivambo Mondlane* graduovaný v USA spojil v Dáresalámu exilový odboj do *Mosambiické osvobozené fronty* (FRELIMO). Útokem na Chai zahá-

jila FRELIMO 25. září 1964 válku, ale Portugalci omezili vliv odboje na území při severní hranici. Rozpory mezi vůdci FRELIMO ještě zesílily poté, kdy byl atentátem 3. února 1969 zabit E. Mondlane. Až v květnu 1970 byla krize překonána a do čela se postavil nepřítel vzdělaný *Samora Machel*. Mezitím zesílily portugalské investice do Mosambiku a bylo jen otázkou času, zda dají Mosambičané přednost rozvoji energetiky a ekonomiky, nebo nezávislosti. Přestože v roce 1970 vzniklo i *Mosambické osvobozené hnutí* (MOLIMO), FRELIMO i nadále neměla skutečnou konkurenci. Autonomie vyhlášená k 1. lednu 1973 mohla uspokojit spíše bělošské osadníky, protože málo vzdělaným Afričanům správní reformy nic neřekly.

Patovou situaci vyřešil převrat v Portugalsku. Dne 29. července 1974 byla zastavena palba, poté začala jednání revoluční vlády s FRELIMO. Umírněně černošské politické strany a skupiny (GUMO, FRECOMO, FUMO, MOCONEMO aj.) nedostaly prostor k rozvoji, protože FRELIMO rychle budovala na celém státním teritoriu síť „lidové moci“. Dohody uzavřené v Lusace 7. září 1974 ustavily přechodnou vládu a společnou vojenskou komisi a zároveň potvrdily, že prostor pro jakékoli další politické alternativy zůstane uzavřen. Pokus bělošského *Demokratického hnutí Mosambiku* (MDM) o „rhodeský“ převrat byl 7. září 1974 snadno potlačen.

V květnu 1975 projel Mosambikem triumfálně *Samora Machel*, který o půlnoci z 24. na 25. června 1975 vyhlásil nezávislost marxisticky koncipované *Mosambické lidové republiky*. To už v zemi téměř nebyli běloši – obrovská migrační vlna zřetelně vyjadřovala jejich nedůvěru v budoucnost země. Další události jí daly za pravdu. Komunistické rovnostářství a solidarita s černošským odbojem vůči Smithovu režimu v sousední Rhodesii brzy ekonomicky vyčerpaly Mosambik. Bipolárně rozdělený svět vytvořil s použitím zájmů Jihoafrické republiky protipól k vládnoucímu hnutí v podobě *Mosambického národního odporu* (RENAMO). Nastala občanská válka, která pohltila ještě více hodnot než diletantský ekonomický management.⁴ Osmdesátá léta vyhlášená za dekádu rozvoje přinesla naprostý rozklad hospodářství a lidské oběti (jeden milion mrtvých ve válce a na její následky a jeden milion uprchlíků).

Za Samory Machela byla vládnoucí garnitura zcela bezradná. Teprve po poněkud záhadné smrti prvního prezidenta se administrativa *Joaquima A. Chissana* odhodlala koncem 80. let k ekonomické reformě obnovující tržní vztahy (PRE – Programa da Reabilitação Económica) a k pokusům o utlumení občanské války. Na přelomu 80. a 90. let však ztratila i zde globální motivaci a pokračovala jen setrvačností. Teprve namibijský příklad, angolské varování a jihoafrický demokratizační úspěch vedly k obnově nadějí.

Mosambik žijící z donací a půjček (polovina rozpočtu) přeče jen v roce 1993 zaznamenal růst HDP o 19 %, poněkud snížil inflaci a úspěšně transformoval vlastnické poměry (od roku 1989 bylo privatizováno přes 270 podniků). Volby z 29. října 1994 potvrdily, že FRELIMO je pro většinu přijatelnou politickou silou, RENAMO se však stal autentickou opozicí. Mosambik s 94 \$ ročního důchodu na jednoho obyvatele patří k nejchudším zemím naší planety, ale to nejhorší spolu s celým regionem zřejmě už překonal. Dvacet let utrpení bylo za tuto zkoušku příliš vysokou daní.

Kapverdy – demokratická dekolonizace i přítomnost

Z portugalských rolníků a černošských otroků se za staletí vytvořil mulatský národ se svébytnou kulturou. Když se PAIGC od roku 1956 pokoušela exportovat independentistické ideje a později i válku na Kapverdské ostrovy (4 033 km², 371 000 obyvatel), narazila na ostrovní povahu země, ale především na mírumilovnou náladu ostrovanů. Také Kapverdy dostaly v roce 1972 autonomii a v roce 1973 vzniklo shromáždění zástupců jako poradní orgán guvernéra. Téhož roku se osvobodila Guinea-Bissau a předpokládalo se, že se revoluční moc rozšíří i na Kapverdy.

Tam se referendum 7. srpna 1974 vyslovilo pro sebeurčení. Dohoda mezi portugalskou vládou a zástupci Kapverdských ostrovů z prosince 1974 už nehovořila o splnutí ostrovů

s Guineou-Bissau, ale o demokratickém osamostatnění Kapverd. Na základě této dohody byly 30. června 1975 uspořádány volby. PAIGC nenašla vážnějšího soupeře ani v *Lidovém svazu Kapverdských ostrovů* (UPICV), který nepřinášel originální program, ani v *Demokratickém svazu Guineje* (UDG), který žádal vytvoření málo populární federace s Guineou-Bissau. S demokratickým mandátem vzniklé Národní shromáždění vyhlásilo proto 5. července 1975 nezávislou republiku.

Deklarace nezávislosti, podepsaná hlavou Guineje-Bissau *Luísem Cabralem*, jednoznačně neřešila vztah k pevninskému souputníkovi. Za pět let však Kapverdy demonstrativně neuznaly převrat v Guineji-Bissau namířený proti vedoucím mulatům. Poštovní úředník z Bissau a prezident Kapverdské republiky *Aristides Pereira* zrušil PAIGC a ustavil *Africkou stranu nezávislosti Kapverd* (PAICV).

„Šťastné ostrovy“⁵ se sice vyhlynyly ničující válce, nikoli však ekonomickým potížením, vyplývajícím z přetřhání dosud budovaných vztahů, ani omylům vlády jedné strany. Administrativa *Antónia Mascarenhase Monteiro* vyšla v roce 1991 z prvních multipartijních voleb, v nichž zvítězilo dosud vládnoucí *Hnutí pro demokracii* (MPD). Toto hnutí posiluje prospěšné relace, včetně vztahů s Portugalskem, musí ovšem čelit jak nepřízní přírody (sucho), tak tvrdé kritice ctižádostivé *Strany demokratické konvergence* (PCD), kterou chce její vůdce *Eurico Monteiro* dovést k vítězství ve volbách v roce 1996. Otevřenost, dialog a další demokratizace mají možnost navázat na jedinou příkladnou dekolonizaci v lusofonním světě, a proto jsou i dnes Kapverdské ostrovy státem, jehož vážnost stále roste.

São Tomé – příliš blízko Angoly

Také na nepatrném souostroví Svatého Tomáše a Princova ostrova (964 km², 123 tisíc obyvatel) vznikl za koloniální éry zcela nový národ. Na ostrovech docházelo ještě v padesátých letech ke spontánním bouřím proti zaostalým formám kontraktační práce, kterou tu prováděli hlavně dovezení angolares. Odboj pro ostrovy vznikl v exilu v roce 1960 a marxistická ideologie *Výboru pro osvobození ostrova Svatého Tomáše a Princova ostrova* (CLSTP) dokazovala, že tento orgán vznikl spíše pod vlivy zvenčí. V roce 1972 se Výbor přejmenoval bojovněji na *Hnutí* (MLSTP) a do jeho čela byl postaven doktor ekonomie graduovaný na Humboldtově univerzitě ve východním Berlíně *Manuel Pinto da Costa*. Sídlo MLSTP v Rovníkové Guineji bylo vystaveno silnému sovětskému a kubánskému vlivu.

Ozbrojený odboj na ostrovech neexistoval, a tak transfer moci proběhl mezi portugalskou revoluční vládou a MLSTP dohodami v Alžíru hladce. V prosinci 1974 byla ustavena přechodná vláda. Dne 7. července 1975, když už odešly asi 4 000 bělochů, byly na poslední chvíli uspořádány volby do parlamentu a 16. července 1975 vyhlásil Pinto da Costa marxistickou rétorikou nezávislost. Orientace na Angolu a jejího nového patrona přivedla také São Tomé k rozvratu.

Administrativa *Miguela Trovoady* (od 1991) a jeho *Strany demokratické konvergence* (PCD) sice marxismus zavrhl, ale rozvojové plány neuskutečnila. Za institucionální krize a nezájmu obyvatel proběhly 2. října 1994 volby, v nichž 43 % hlasů a 27 křesel v 55místním parlamentu získalo poněkud transformované MLSTP s programem privatizace podniků a rozvoje turistiky. PCD se 14 křesly v parlamentě a malá strana *Nezávislá demokratická akce* (ADI) sledovaly, zda *Carlos Graça* skutečně odstraní korupci a obnoví ztracenou disciplínu a důvěru. Ústup souostroví Svatého Tomáše a Princova ostrova na periferii světové pozornosti a vnitřní rozklad se pokusil 15. srpna 1995 zastavit vojenský převrat. Armáda v počtu 600 mužů pod velením sedmi kapitánů svrhla prezidenta Miguela Trovoadu, obsadila strategické instituce a komunikace a vyhlásila cíl „zavést v zemi opět pořádek“. Přeměna režimu jedné strany na parlamentní demokracii v roce 1990 se tedy neosvědčila. Tím nesnadnější budou pokusy nalézt v mezinárodněpolitickém osamění a ekonomické slabosti pozitivní řešení.

Angola – mnohokrát zklamané naděje

Perla v koruně impéria oprávněně aspirovala na sklonku koloniální éry na roli regionální mocnosti. Její rostoucí ekonomické kapacity a rodící se multirasová společnost slibovaly tolik, že se o zemi ještě rozlehlejší než JAR (1 246 700 km², přes 10 000 000 obyvatel) strhl zničující boj bipolárního světa.

Když se vyčerpalo osvětové sdružování (*Africká liga*, *Africké grémium*, *Sdružení angolských rodáků*, hnutí *Objevme Angolu*), rodily se odbojové organizace na tribální a regionální základě: *Svaz národů severní Angoly* (UPNA), reprezentující od roku 1953 severní Bakongy; *Strana jednotného boje angolských Afričanů* (PLUA) od téhož roku; později i *Hnutí za nezávislost Angoly* (MIA); *Lidové hnutí za osvobození Angoly* (MPLA), reprezentující od roku 1956 spíše mbunské zázemí Luandy a nečetné intelektuály; *Africké sdružení angolského jihu* (AASA), reprezentující od roku 1954 Ovimbundy na náhorní planině. Úzce tribálních organizací přibývalo (ALIAZO) a jako dělicí element se objevily i náboženské konfese (katolické severní NTOBAKO, NGUIZAKO aj.). S vývojem odboje se jen prohlubovaly spory o jeho vedení, jak to ukázala i historie největšího a vzestupujícího odbojového hnutí Ovimbundů – *Národního svazu za úplnou nezávislost Angoly* (UNITA). Proti partikularizaci odboje, v němž sváry rozdíraly i jednotlivé organizace a stavěly všechny proti všem, postavila koloniální administrativa program ekonomického rozvoje a bělošské kolonizace. Výbuch války v Luandě 4. února 1961 a vraždění, které rozpoutal bakonžský odboj v březnu téhož roku, však všechny naděje do budoucna zpochybnily.

Složité historie angolského odboje vykrytalizovala na počátku 70. let v soupeření severní FNLA (*Národní fronta osvobození Angoly*) *Holdena Roberta*, marxistického MPLA *Antónia A. Neta* a UNITA *Jonase Savimbiho*. Dřívější neochota Lisabonu udělit velké zemi nezávislost se po revoluci 1974 paradoxně změnila v úsilí usmířit rozeštvaný odboj, aby bylo s kým usednout za jednací stůl. Záblesk demokracie, v němž se zrodilo *Angolské demokratické hnutí* (MDA), *Spojená angolská fronta* (FUA), *Křesťanskodemokratická strana Angoly* (PCDA) i bělošská *Angolská fronta odporu* (FRA), utonul ve sporech silných, jejichž nepřátelství jen posílila separatistická *Fronta za osvobození enklávy Cabinda* (FLEC). Za odlivu bělochů ze země nebyla možná už ani „rhodeská varianta“ jednostranné nezávislosti, jak dokázalo 24. října 1974 fiasko amatérského pokusu FRA o puč. Nadějná jednání všech tří hlavních hnutí odporu s portugalskou vládou v Alvoru ve dnech 10.–15. ledna 1975 otevřela tradici dohod, které budou určeny k nejflagrantnějšímu porušování. Ani rozumný trialog z Nakuru ze 16.–21. června 1975 nevedl k míru.

Příprava proklamace nezávislosti měla formu občanské války, stále výrazněji internacionalizované. V Luandě, obklíčené ze severu vojsky FNLA posílenými Zairány a z jihu oddíly UNITA podporovanými Jihoafričany, vyhlásil A. A. Neto chráněný za městem armádou MPLA a kubánskými jednotkami 11. listopadu 1975 nezávislost *Angolské lidové republiky*, ztělesňující globální postup komunismu. *Angolskou demokratickou republiku* proklamovanou FNLA a UNITA v Humabu nikdo neuznal.

Ideologické a mocenské rozštěpení světa přivedlo nezávislou Angolu do katastrofy. „Násilí a chaos“ zdevastovaly zemi, v níž MPLA násilím upevňovalo vlastní akceschopnost a vkládalo všechny státní zdroje do občanské války. Ta nabyla po rozkladu FNLA pravé bipolární podoby střetu provýchodní MPLA s prozápadní UNITA a kombinovala se ještě s namibijským a jihoafrickým problémem. Pád sovětského bloku umožnil až v letech 1989–1990 namibijskou otázku vyřešit spolu s odvoláním Kubánců z Angoly. Naděje vkládané do dohod podepsaných mezi MPLA a UNITA v Bicesse 31. května 1991 však rozmetal nový výbuch války po vcelku úspěšných volbách z konce září 1992, v nichž však Savimbi neunesl porážku svého hnutí. Tragédie dekolonizace realizované rozštěpenými ozbrojenými organizacemi se přes potlačení všech neozbrojených politických sil v předvolebním období přeměnila do nejzúfivější válku, která Angolu ničila od října 1992.⁷

Několik pokusů o dohodu zneprátených stran přineslo úspěch, až když se MPLA a UNITA ujistily o bezperspektivnosti vojenského řešení. Text dohody Savimbi v Lusace v listopadu 1994 nepodepsal, až 5. května 1995 přijel do zambijské metropole k jednání s *Josém Eduardem dos Santosem*.

Zastavení nepřátelství po tolika nedodržených dohodách nemusí znamenat mír, ale svědčí o vyčerpanosti a rozkladu obou bojujících stran. Zpustošená Angola se však díky svým diamantům a ropě může brzy zrestaurovat, pokud se politické struktury vymaní ze své ozbrojené minulosti. Pozorovatelé zvenčí omylně aplikují na MPLA a UNITA bipolární schéma (rezidua marxismu versus příklon k demokracii). Nic takového neplatilo vážně ani v minulosti. Jde oboustranně o moc, o strach z trestů za nekompetentnost a zločiny. Nové poměry ve světě si vynucují alespoň zdání smíru, tak jako si dříve svět vynutil rozštěpení moci v zemi. Upřímná demokratizace bude možná, až představitelé národní tragédie opustí politickou scénu, jež byla ponejvíce jevištěm válečných operací.

Východní Timor – malí prohrávají

Dávné mořeplavby zdůvodnily portugalské vlastnictví východní části ostrova Timoru. Spolu s enklávou Oe-Cusse (Okusi) a ostrovy Atauro a Jaco měl majetek rozlohu 18 899 km². V závěru koloniální éry zde žilo 688 771 lidí,⁶ z velké části katolíků a animistů, odlišných náboženstvím a jazykem od sousední muslimské a malajské Indonésie. Na ostrově neexistoval odboj, a proto portugalská revoluční vláda hodlala předat moc domácím politickým silám.

Po dubnu 1974 vzniklo několik alternativ: *Timorský demokratický svaz* (UDT) hlásal „postupnou autonomii pod portugalskou vlajkou“, *Timorské sociálnědemokratické sdružení* (ASDT), přejmenované později na *Timorskou národněosvobozeneckou frontu* (FRETILIN), žádalo „postupnou autonomii směřující k nezávislosti“ a *Timorský lidový demokratický svaz* (APODETI) hlásal autonomní připojení k Indonésii. Slabá portugalská administrativa jen přihlížela nesvárům, během nichž FRETILIN jednostranně vyhlásila 28. listopadu 1975 nezávislost Východního Timoru. Mohla pak jen protestovat, když indonéské ozbrojené síly přerušily všechny dekolonizační pokusy tím, že 7. prosince 1975 násilně obsadily Východní Timor.

Indonéská okupace ukázala, že Východotimořané (Mauberové) pro vizi samostatnosti budou ochotni čelit i skutečné genocidě (cenzus v roce 1980 udal pouhých 425 000 obyvatel). Rada bezpečnosti OSN odsoudila anexi 22. dubna 1976, Valné shromáždění OSN 1. prosince 1976, Meziparlamentní unie 12. října 1987, ale k formálním demonstracím je pohnul spíše neutuchající odboj. Ten stál mnohokrát před vojenskou porážkou; *Kay Rala Xanana Gusmão* podepsal první příměří 23. března 1983. Ale partyzánské hnutí znovu zvedalo hlavu proti nesmírné přesile. Demonstrace 12. října 1989 využily návštěvy papeže Jana Pavla II. v Dili. To se už i dříve kolaborující politické skupiny přihlásily k odporu. Masakr na hřbitově Santa Cruz v Dili 12. listopadu 1991 nemohl uniknout světové pozornosti, a proto také papež připomněl timorskou tragédii 11. ledna 1992 diplomatům. Na podzim roku 1994 obletěly celý svět další protesty Mauberů proti násilí země, která se řadí k úspěšným „asijským tygrům“.

Léta krajního strádání oslabilo portugalský jazyk (dnes už odboj nazývá svou zemi v jazyce tetum Timor Loro Sa'e), nikoli katolickou církev, jejíž představitel – biskup *Ximenes Belo* – patří vedle představitele *Národní rady mauberského odporu* (CNRM) *Ramose-Horty* k předním zastáncům samosprávy. Zájmy malého národa, zdecimovaného dvacetiletým odbojem, na mezinárodním poli zásadově prosazuje Portugalsko, zatímco ostatní svět preferuje přátelství s velkou Indonésií a s Austrálií, které se kdysi dohodly na exploataci podmorských naftových ložisek v lokalitě Timor Gap. Dvacetiletá mezinárodněprávní krize tlumená jen východotimorskou kapacitní inferioritou věrně odráží etiku mezinárodních vztahů na konci 20. století a je jen příznačné, že problém dekolonizace malého celku zatím nebyl vyřešen.

Macao – do Číny se skrovnými zárukami

Naprostá nepatrnost (15,5 km², 440 000 obyvatel) někdejší faktorie na čínském pobřeží určila i její klidnou dekolonizační metodu. Zvláštní finanční a obchodní aktivity procházející přímořským poloostrovem zvýšily hodnotu území, které nemohlo být fyzicky nezávislé, pro okolní Čínu. Dohoda z roku 1987 stanovila, že v roce 1999 převezme Čína správu jediného dodnes zbývajícího portugalského zámořského území s tím, že dalších padesát let zaručí jeho autonomní správu.

Macao se vyhnulo chaosu dekolonizace. Portugalský vliv zvolna ustupuje čínskému, lyceum Santa Rosa de Lima, založené v roce 1633, ukončilo svou činnost školním rokem 1992–1993. Nový přístavní nákladní terminál, banky a celková konjunktura nemohou zakrýt obavu, co se skutečně stane s internacionální společností po roce 1999. Případ malého území nicméně dokresluje rozvázný postup Číny v záležitosti, která by mohla být řešena bez větších problémů i jinak.

* * *

Portugalské koloniální impérium, budované po pět století, skončilo v převážné většině případů svou existencí rokem 1975. Byl to rok vítězství Východu ve Vietnamu, doba ideologického měření sil. Slabé mladé státy ve víru silných zájmů více ztratily, než získaly. V mezinárodních vztazích nevydařeného století se dekolonizace sice provedla, ale nepřinesla očekávaný prospěch těm, jejichž zájmy byly deklarovány. Násilí a netolerance provázející celé dvacetiletí spíše poškodily, než uklidnily atmosféru světového společenství. Až opožděně přinese dekolonizační proces plody obyvatelům bývalých portugalských zámořských území i těm, kteří s nimi budou kooperovat. Bylo by však moudré, kdyby česká zahraniční politika už dnes směřovala ke konstruktivní spolupráci s rozsáhlým a rozmanitým lusofonním světem. Není nám totiž tak vzdálen, jak si namlouváme. Basil Davidson jak jemu, tak postkomunistické Evropě připisuje shodnou „Janusovu tvář, jednou stranou volající po svobodě a druhou ji popírající“. Je to svět, s nímž jsme vybudovali dříve vcelku dobré styky. Je to svět, jehož dnešní chudoba se velmi pravděpodobně změní v zítřejší mnohostrannou přitažlivost. I znalost problematického přechodu k nezávislosti pak může být naším pozitivem.

¹ Srov. Usvatov, A.: Goa превращается в военную базу США. *Международная жизнь*, 2/1958.

² Viz Adžoj Khumar Ghóš: Освобождение Гоа. *Проблемы мира и социализма*, 3/1962, s. 8–11. Viz též Sánchez Parodi, R.: Goa y la liquidación del colonialismo en la India. In: *Hoy Domingo*, 31. 12. 1961.

³ Viz Dowbor, L.: Guiné-Bissau. A Busca da Independência Económica. São Paulo 1983.

⁴ Viz Egerö, B.: Mozambique: A Dream Undone. Uppsala 1987.

⁵ Viz Davidson, B.: *The Fortunate Isles*. London 1989.

⁶ Viz Davidson, B.: *The Black Man's Burden. Africa and the Curse of the Nation-State*, London 1991, s. 306.

⁷ Viz Audições sobre Angola. O recomeço da guerra em Outubro de 1992. Lisabon 1994.

⁸ Viz Barbedo de Magalhães, A.: Timor Leste. Ocupação indonésia e genocídio. Porto 1992, s. 33.